

XX. stoljeća. Proizlazeći iz osvježavajuće transdisciplinarnе perspektive i povezujući teme poput dijaspore, medija i književnosti, Labov uspijeva dodatno „zakomplicirati” (u pozitivnom smislu) stare interpretativne modele, kao što su odnosi između centra i periferije te razumijevanje regionalizma kao nadilaženja okvira nacionalne države kao glavne kulturne i epistemološke referentne točke. Praćenjem interakcije ključnih analitičkih kategorija u povijesnoj perspektivi oko njezina formativnoga slučaja, časopisa *Cross Currents* te široko shvaćene ideje *srednje Europe*, ona je pokušala prikazati pravilnosti koje se pojavljuju u dugom trajanju te u različitim kontekstima i situacijama. Jedan od glavnih argumenata u tom smislu, osim onoga o raspadu Jugoslavije kao ključnom faktoru za odbacivanje ideje o ulozi intelektualnih aktera u nadilaženju nacionalizma, jest onaj o potenciji i korisnosti povijesnih regija kao koncepata uopće. Dok je s jedne strane *srednja Europa* bila vrlo brzo „prevedena” iz (često romantičarskoga) kulturnoga i književnoga jezika dijaspore u jezik tranzitologije i društvenih znanosti orijentiranih prema budućnosti s ciljem geopolitičke promjene i uključenja toga prostora u euroatlantske integracije, ideja Balkana je s druge strane legitimirala dojmove, epistemologije i politike koje su se referirale na mnogo više povijesne, dublje ukorijenjene nasilne borbe, navodno inherentne multietničkom prostoru Jugoslavije kao takvom. Drugim riječima, propast jugoslavenskoga državnog projekta praktički je paralizirala intelektualne napore prema multietničkoj utopiji kakvu su „srednjoeuropski” disidentski intelektualci zamišljali i koju su željeli ostvariti.

Lucija Balikić

Sabrina P. Ramet, ur., *Interwar East Central Europe, 1918-1941, The Failure of Democracy-building, the Fate of Minorities* (Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2020), xx + 339 str.

Ovaj zbornik radova, koji je uredila Sabrina P. Ramet, bavi se zemljama Istočne Srednje Europe između dva svjetska rata. Nakon Prvoga svjetskog rata na tom su području nastale neke nove države, a postojeće su doživjele promjene granica i sastava stanovništva. Urednica se u predgovoru osvrće na postojeću literaturu na engleskom jeziku koja se bavi tom temom i u odnosu na nju naglašava da je nova kvaliteta ovoga zbornika u tome što su njegove priloge pisali stručnjaci koji govore jezike država koje prikazuju, a oni su također u svojim prilogima koristili brojnu recentnu literaturu i izvore. Ramet kaže i da ovaj zbornik ima aktualnost ako se uzme u obzir da i danas u državama toga dijela Europe postoje određeni problemi slični onima iz međuraća, od teškoća u djelovanju demokratskih sustava do problema manjinskih skupina.

Osim predgovora, u uvodnom je dijelu popis tablica u zborniku i popis autora priloga s kratkim životopisima. Na kraju zbornika (str. 332–339) nalazi se imensko, zemljopisno i predmetno kazalo.

Sabrina P. Ramet autorica je prvoga, uvodnoga poglavlja, koje nosi naslov „Interwar East Central Europe, 1918-1941 – The failure of democracy-building, the fate of minorities – an Introduction” (str. 1–34). Ramet postavlja pitanje koji su uzroci neuspjeha u izgradnji demokratskih sustava u državama Istočne Srednje Europe između dva svjetska rata. Pritom upozorava na određene sličnosti i obrasce koje su te države dijelile unatoč različitom povijesnom nasljeđu i nejednakoj razini razvijenosti, kao i činjenici da su neke od njih postojale i prije Prvoga svjetskog rata, a neke su uspostavljene (ili obnovljene) tek nakon njegova završetka. Vrlo su zanimljivi tablični prikazi koje autorica donosi, primjerice popis državnih prevrata u državama toga područja Europe u promatranom razdoblju ili popis važnih političkih atentata u spomenutim državama.

Ramet naglašava da prilozi u zborniku posebnu pozornost posvećuju i položaju manjina u tim državama u međuratnom razdoblju. Nastanak novih država na tom području nakon 1918. godine, ili promjene granica postojećih država, učinile su te zemlje ili višenacionalnima ili državama sa znatnim brojem različitih manjinskih nacionalnih skupina. Kako poslije u zborniku iznose pojedini autori (Béla Bodó), poredak uspostavljen u Versaillesu imao je brojne slabosti, ali je, nasuprot stanju prije 1914. i nakon 1945., barem načelno, postavio nacionalne manjine kao čimbenik i kao zajednice čiji opstanak i prava treba štititi. No, kako će pokazati primjeri država obrađeni u zborniku, položaj manjina nerijetko je bio nepovoljan, neriješen, što je stvaralo sukobe i nestabilnosti u tim državama, pokazujući njihovu nemogućnost ili nesposobnost da nađu općeprihvatljivo rješenje za položaj određenih manjina.

Drugo poglavlje, „The Polish Second Republic – The geopolitics of failure” (str. 35–74), čiji je autor M. B. B. Biskupski, bavi se Poljskom u međuratnom razdoblju. Kako primjećuje autor, poljska država obnovljena nakon Prvoga svjetskog rata bila je „premalena” da bi bila sigurna u međunarodnim odnosima, a opet „prevelika”, s previše različitih manjina, da bi bila stabilna i demokratska. Autor opisuje oblikovanje granica Poljske nakon Prvoga svjetskog rata, koje je, i na istoku i na zapadu, bilo obilježeno nizom oružanih sukoba, odnosno ratom sa Sovjetima. Poljski parlamentarni sustav, znatnim dijelom utemeljen po uzoru na Francusku, morao se suočiti s gospodarskim problemima i političkom nestabilnošću. Zatim je 1926. uslijedio državni udar Józefa Piłsudskog, prvoga maršala Poljske, i razdoblje „sanacije” stanja u državi. Autor znatnu pozornost posvećuje položaju Ukrajinaca i Židova u Poljskoj, a

zatim piše o širim geopolitičkim okolnostima međuratne Europe, koje će na kraju dovesti do sloma, odnosno okupacije Poljske 1939. godine.

U trećem poglavlju, pod naslovom „Interwar Czechoslovakia – A National State for a Multiethnic Population” (str. 75–108), autorice Sabrina P. Ramet i Carol Skalnik Leff bave se Čehoslovačkom. Prva čehoslovačka republika nerijetko je opisivana u pozitivnim crtama, kao „otok demokracije” okružen sve autoritarnijim državama. Ova tvrdnja nesumnjivo ima utemeljenje. No, autorice objašnjavaju da je politički sustav Čehoslovačke bio postavljen na način koji je na prvome mjestu zadovoljavao interese Čeha, odnosno njihovih političkih stranaka. Češke političke elite imale su nedovoljno razumijevanja za Slovake i njihove zahtjeve. Autorice opisuju i položaj Rutena (Rusina), koji su živjeli u krajnjem istočnom dijelu države, kao i njemačke i mađarske manjine u međuratnoj Čehoslovačkoj. Na kraju je slom Čehoslovačke ipak bio posljedica agresivne Hitlerove politike kojoj zapadne sile nisu pružile otpor.

U četvrtom poglavlju Béla Bodó u tekstu pod naslovom „Interwar Hungary – Democratization and the fate of minorities” (str. 109–143) prikazuje stanje u međuratnoj Mađarskoj, koja je izgubila velike dijelove teritorija dotadašnje Ugarske, čime su i brojni Mađari ostali živjeti u drugim odnosno novonastalim državama. Autor iznosi da su mađarski državnici osobno bili svjesni da potpuna obnova izgubljenih granica nije moguća, štoviše ni poželjna, ali to nisu željeli zastupati kao svoju javnu politiku strahujući od nezadovoljstva mađarske javnosti. Bodó također ističe da je rašireno mišljenje o mađarskom društvu u međuraću kao „reakcionarnom” i u kulturnom smislu „ustajalom”, ocjenjujući da je takvo viđenje pojednostavnjeno budući da je stanje bilo mnogo složenije, s prisutnošću različitih ideologija i raznolikih planova za uređenje mađarskoga društva.

U petom poglavlju Roland Clark u tekstu pod naslovom „Interwar Romania – Enshrining ethnic privilege” (str. 144–177) prikazuje politički i društveni razvoj Rumunjske u međuraću. Budući da je bila na strani pobjednika u Prvom svjetskom ratu, Rumunjska je po njegovu završetku doživjela teritorijalno proširenje (Besarabija, Transilvanija itd.), ali je time u sastav njezina stanovništva došlo i mnogo Mađara, Ukrajinaca i Židova, za čije posebnosti vlasti u Bukureštu nisu imale razumijevanja.

Međuratno razdoblje u Rumunjskoj bilo je obilježeno procesima modernizacije, dijelom i industrijalizacije, u sklopu sustava parlamentarne monarhije. Tijekom dvadesetih godina XX. stoljeća nastaju nacionalističke političke snage koje uzor imaju u talijanskom fašizmu, a vlasti nisu dopuštale djelovanje komunista. U tim godinama nije učinjeno dovoljno da se većina stanovništva istinski uključi u političke procese, a postojao je i problem korupcije vladajućih krugova. Usto prema kraju tridesetih godina jača utjecaj Njemačke i u tom

dijelu Europe, pa se u sklopu tih promjena Rumunjska morala odreći dijelova teritorija koje je dobila nakon Prvoga svjetskog rata. Još prije toga, tijekom 1938., rumunjski kralj Karol (Karlo) ukinuo je demokratski sustav, a 1940. predsjednik vlade postaje general Ion Antonescu, koji je na početku vladao u suradnji s profašističkom „Željeznom gardom”.

Šesto poglavlje, čiji je autor Christian Promitzer, pod naslovom „Interwar Bulgaria – Populism, authoritarianism, and ethnic minorities” (str. 178–212) bavi se Bugarskom u međuratnom razdoblju. Dok je Rumunjskoj kraj Prvoga svjetskog rata donio teritorijalno širenje, u Bugarskoj je vladalo duboko razočaranje mirovnim ugovorom, kojim je izgubila dijelove teritorija, što je u političkom i javnom životu stvorilo bugarsku „melankoliju”. U godinama koje su slijedile u zemlji nije postojao stabilan demokratski sustav, a politički sukobi povremeno su bili nasilni. Neposredno nakon završetka rata predsjednik vlade postao je Aleksandar Stamboliski na čelu Zemljoradničkoga saveza, koji je svojim „seljačkim populizmom”, odnosno „seljačkom demokracijom”, težio provesti brojne reforme čiji je cilj bio unaprijediti položaj seljaštva. Nakon državnoga udara 1923. i ubojstva Stamboliskog važnu su ulogu, uz političke stranke, preuzeli vojni krugovi i bugarski car Boris. Promitzer pritom upozorava na to da je istaknuti bugarski komunist Georgi Dimitrov poslije Drugoga svjetskog rata svojim tumačenjem nametnuo da je u Bugarskoj nakon 1923. nastupilo razdoblje „fašizma”, odnosno „monarho-fašističke diktature”. Promitzer to slojevitije razmatra, zaključujući da u spomenutom razdoblju u Bugarskoj nije postojao homogeni fašistički režim, ali su u autoritativnom sustavu vlasti postojali elementi fašizacije.

Sedmo poglavlje, čiji je autor Stipica Grgić, nosi naslov „The Kingdom of Diversity and Paternalism – The Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia, 1918-1941” (str. 213–248). Autor je na temelju raznovrsne literature dao uravnotežen i zanimljiv pregled svih glavnih značajki prve jugoslavenske države, od njezine nacionalne i vjerske šarolikosti i različite razvijenosti pojedinih dijelova do karakteristika njezina političkoga ustroja. Posebno čitateljima izvan „postjugoslavenskoga” prostora zainteresiranima za povijest Jugoslavije ili njezinih naroda Grgićev tekst može poslužiti kao vrijedan pregled svih glavnih obilježja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije, kao i problema s kojima se ona suočavala, a opširna literatura koju je autor koristio pokazatelj je i trenutačne istraženosti određenih aspekata povijesti te države.

Autor osmoga poglavlja je Bernd J. Fischer, a naslov je „Interwar Albania” (str. 249–271). Poglavlje se bavi Albanijom u međuraću, u kojem je kao istaknuti albanski državnik, a zatim i kralj, važnu ulogu imao Ahmed Zogu. Autor objašnjava koliko je Albanija u tom razdoblju bila nerazvijena u odnosu na druge europske države. I dalje su utjecaj imale vjernosti pojedinim albanskim

plemenima, a ne državi, a albansko društvo bilo je siromašno, s nerazvijenim gospodarstvom i slabim ili nepostojećim obrazovnim sustavom. U takvim okolnostima Zogu nije bio, niti je mogao biti, političar i vladar koji bi svojoj zemlji osigurao brzi razvoj, a još manje učinkoviti demokratski sustav. No, kako zaključuje Fischer, Zogu je ipak osigurao određenu stabilnost i ostvario izvjesni napredak u modernizaciji Albanije. Stvaranjem i jačanjem središnjih državnih tijela vlasti, nasuprot plemenskoj vjernosti, načinio je važan korak u jačanju modernoga albanskoga nacionalnog identiteta.

Nakon poglavlja posvećenih određenim državama Istočne Srednje Europe, deveto i posljednje poglavlje pod naslovom „The Peasantries and Peasant Parties of Interwar East Central Europe” (str. 272–316) bavi se seljačkim političkim strankama koje su djelovale i imale istaknutu ulogu u političkom životu zemalja toga dijela Europe u međuraću. Autor članka Robert Bideleux u uvodu priloga objašnjava da su seljačke stranke u tim zemljama u historiografiji nerijetko opisivane kao „naivne”, „nazadne”, „nepraktične” ili barem kao stranke koje su se zalagale za „romantičnu utopiju”. On smatra da je na takvo gledanje utjecao Marx sa svojim viđenjem sela i seljaštva, među ostalim i svojom primjedbom o „idiotizmu seoskoga života”. No, negativne ili omalovažavajuće interpretacije seljačkih stranaka dolazile su i iz liberalnih i drugih krugova. Bideleux objašnjava da svojim prilogom želi reinterpretirati te predodžbe i bez predrasuda opisati seljaštvo i seljačke političke stranke razmatranih zemalja u međuratnom razdoblju. On smatra da su te stranke nudile praktičnije, umjerenije i humanije političke programe i rješenja koja nisu zagovarala prisilu, u usporedbi s rješenjima koja su u istom razdoblju zagovarali liberalni i konzervativni krugovi, a poslije – nakon 1945. – komunisti koji su u tim zemljama preuzeli vlast.

Kako objašnjava Bideleux, većina liberala i marksista zagovarala je industrijalizaciju i urbanizaciju, a konzervativne zemljovlasničke i upravljачke elite zagovarale su postojeće stanje, ne želeći zadovoljiti zahtjeve i potrebe seljaka. Nasuprot tome stajale su seljačke stranke, a Bideleux smatra da je Istočna Srednja Europa mogla biti prostor s mnogo manje sukoba, ugnjetavanja, ali i prostor koji bi ostvario zadovoljavajući razvoj da su seljačke stranke u tim državama prevladale, što na kraju nije bio slučaj. Bideleux zatim obrazlaže to razmišljanje, pri čemu donosi niz zanimljivih tabličnih pregleda različitih statističkih podataka, povezujući gospodarsku, odnosno poljoprivrednu problematiku s političkim događajima.

Na kraju zbornika nalazi se pogovor („Afterword”, str. 317–331) talijansko-ga povjesničara Stefana Bianchinija, koji zaključno ponovno razmatra glavne značajke država Istočne Srednje Europe u međuratnom razdoblju, odnosno unutarnje i vanjske uzroke neuspjeha razvoja njihovih demokratskih sustava.

Ovaj zbornik radova zanimljiv je i vrijedan pregled povijesti država Istočne Srednje Europe između dva svjetska rata. S njom i povijest Hrvatske, koja je u tom razdoblju bila u sastavu prve jugoslavenske države, ima određene poveznice i sličnosti. U tom smislu zbornik može biti koristan našim povjesničarima i drugim znanstvenicima zainteresiranima za obrađene teme.

Nikica Barić

Marijan Čipčić, ur., *Ante Trumbić – biografski fragmenti i nasljeđe. Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.) – osam desetljeća od smrti”, održanog 15. studenog 2018. godine u Muzeju grada Splita* (Split: Muzej grada Splita; Društvo prijatelja kulturne baštine Split, 2020), 268 str.

Zbornik radova *Ante Trumbić – biografski fragmenti i nasljeđe* (dalje: Zbornik) nedvojbeno doprinosi daljnjem razjašnjavanju i produbljivanju biografije Ante Trumbića u pripadajućem povijesnom kontekstu, kao i njegove uloge u kreiranju ključnih političkih zbivanja nacionalne povijesti krajem XIX. i u prvoj polovini XX. stoljeća. I to, kronološkim slijedom, od pravaša, jednoga od začetnika politike „novoga kursa”, predsjednika Jugoslavenskoga odbora, ministra vanjskih poslova u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca do sudjelovanja na Mirovnoj konferenciji u Versaillesu te sastavljača, odnosno supotpisnika Zagrebačkih punktacija. Već to dovoljno ilustrira bogato Trumbićevo političko iskustvo i brojne kontakte s političarima i državnici toga vremena, čije se interakcije ovim Zbornikom također otvaraju na temelju referentnih bibliografskih naslova i arhivske građe.

Paralelno s time, kontekstualni okvir Zbornika obuhvaća Trumbićevu suprotstavljenost narodnjačkom oportunističkom, austrijskom i srbijanskom hegemonizmu, talijanskim pretenzijama prema istočnojadranskoj obali i otocima, zatim borbu za očuvanje hrvatskoga teritorija, fokusiranje na hrvatsko pitanje i zauzimanje za federalno preuređenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, da bi potkraj života Trumbićeva stajališta išla prema hrvatskoj neovisnosti ili široj podunavskoj konfederaciji. U tim nizovima političkih procesa ponajviše se otvara Trumbićevo opozicijsko djelovanje s obzirom na njegov dugi vremenski raspon i u austrougarskom političkom kontekstu i nakon donošenja Vidovdanske ustava 1921., protiv kojega je uostalom Trumbić glasao u Ustavotvornoj skupštini i ostao dosljedan kritičar režima do kraja svojega života.